

Chr. van Orden en F. van Ommen

Gentianen in Noord-Holland

Het Noordelijk deel van Noord-Holland, waarmee bedoeld wordt het gedeelte dat gelegen is boven het Noordzeekanaal, mag zich nog verheugen in een zeer redelijke stand aan gentianen, zowel in aantallen als in soorten.

Afgezien van de Draadgentiaan (*Cicendia filiformis*) komen in Nederland 6 soorten gentianen voor, waarvan twee uitsluitend in Zuid-Limburg, nl. de Franjgentiaan (*Gentianella ciliata*) en de Krijtgentiaan (*Gentianella germanica*). De overige vier soorten komen o.a. in Noord-Holland voor, waaronder de Kruisbladgentiaan (*Gentiana cruciata*). Het blijkt dus, dat de laatste soort niet uitsluitend tot de duinstreek tussen Katwijk en 's-Gravenhage beperkt is, zoals elk zichzelf respecterend floristisch boekwerk aangeeft.

Laten we de groeiplaatsen van de vier soorten gentianen van noord naar zuid eens nagaan.

Klokjesgentiaan

1. Klokjesgentiaan (*Gentiana pneumonanthe*)

De klokjesgentiaan is de in Nederland meest verspreide soort onder de gentianen. De laatste jaren is ze echter door ontwatering en het in cultuur brengen van gronden sterk achteruitgegaan. Het toch al sporadische voorkomen in het westelijk deel van ons land is daardoor nu zo verminderd dat deze soort in Noord-Holland de minst algemene van de vier is geworden.

Ons zijn alleen enkele groeiplaatsen ten westen van Den Hoorn op Texel bekend, waar ze in vochtige heide staan.

Door verkavelingswerkzaamheden pal naast deze vindplaatsen en door de droge zomers van 1971 en 1972 is het aantal exemplaren ter plaatse sterk verminderd. Voorzover we weten, zijn er verder geen groeiplaatsen meer in de duinen. De vroegere vindplaatsen in de duinen van Noord-Holland zijn reeds tientallen jaren geleden verdwenen door drainage ten behoeve van drinkwaterwinning. Ook elders in het Hafdistrict is de soort erg zeldzaam. We treffen haar nagenoeg uitsluitend aan in echte blauwgraslanden. Dergelijke natte, zure schraallanden ontbreken vrijwel geheel in het Noorderkwartier.

2. Slanke duingentiaan (*Gentianella amarilla*)

Voor al in de duinvalleien die vlak achter de eerste duinrichel liggen en voldoende vochtig zijn, kan men deze soort aantreffen. Fraaie groeiplaatsen van deze plant komen voor in de meest westelijk gelegen valleien tussen De Koog en Cocksdorp op Texel, op het vaste land bij de Groote Keeten, de Grote Flors te St Maartenszee en - alhoewel veel minder algemeen - in de duinen tussen Bakkum en Bergen. Vooral de Grote Flors te St Maartenszee is een fraaie groeiplaats. Doordat de bloeitijd van de soort goeddeels samenvalt met die van *Parnassia*, welke ter plaatse ook veel voorkomt, krijgen we hier in augustus en september een vegetatiebeeld te zien dat tot de mooiste in Nederland behoort.

Slanke duingentiaan

Al deze groeiplaatsen van de Slanke duingentiaan bevinden zich in natuurreservaten. Als u mocht denken dat ze

daar veilig zijn, dan vergist u zich. Doordat Rijkswaterstaat het voornemen heeft, de buitenste duinen naar binnen te laten verstuiwen, om op deze wijze de kans op een doorbraak te verkleinen, zou dit juist ten koste van de valleien gaan waar ze groeien. Slechts een wonder lijkt voor de meeste Slanke duingentianen in Noord-Holland het voortbestaan te kunnen redden.

3. Brede duingentiaan (*Gentianella campestris*)

Brede duingentiaan

De Brede duingentiaan vinden we uitsluitend tussen Wijk aan Zee en Bergen en wel nagenoeg alleen in het Noord-Hollands duinreservaat. Plaatse-lijk, vooral tussen Bakkum en Egmond, komen fraaie groeiplaatsen voor van ettelijke honderden exemplaren. Vlak bij deze vindplaatsen staan nog andere interessante soorten als Donderkruid (*Inula conyza*), Kleine ratelaar, Geelhartje, Wondklaver en Duivelsnaaigaren (*Cuscuta epithymum*). De Brede duingentiaan staat gelukkig niet zó dicht bij de zeereep als de Slanke en de groeiplaats kan derhalve worden beschouwd als redelijkerwijs veilig.

4. Kruisbladgentiaan (*Gentiana cruciata*)

Even ten noorden van Castricum aan Zee bevindt zich in de buitenste duinrichel en in de vallei hier pal achter een fraaie groeiplaats van enkele honderden Kruisbladgentianen. De reactie van de meeste floristen op zo'n mededeling is dan in veruit de meeste gevallen: 'uitgezaaid!' Aanwijzingen hiervoor bestaan echter o.i. niet. Deze gentianensoort is in 1963 'ontdekt' door een onbekend gebleven toerist, die bij de heer E. Kortenoever, medewerker van het Provinciaal Waterleidingbedrijf Noord-Holland, een plant bracht welke hij als 'Blauw zeepkruid' betitelde. Het blad doet inderdaad veel aan dat van Zeepkruid denken. In 1963 kwamen er al enkele tientallen planten voor. Vooral het feit dat het uitbreidingscentrum op de buitenste duinrichel ligt, doet ons veronderstellen dat we hier te maken hebben met een natuurlijke ontwikkeling.

Kruisbladgentiaan

Aan het slot van dit artikel willen wij vooral de heer E. Kortenoever danken voor zijn medewerking door het verstrekken van diverse gegevens.

Foto's: C. van Orden

Adressen van de schrijvers:

Drs Joh. J. Frieswijk

Physa en Glossiphonia

In onze binnenwateren leven verschillende soorten longslakken, waarvan *Physa fontinalis* (L.) er één is. Als u de voorkeur geeft aan een nederlandse naam, dan mag u deze soort aanduiden als Bron-blaas-horenslak. *Physa fontinalis* wordt vooral aangetroffen in plantenrijk zoet water. Naast deze soort kan men ook een andere vertegenwoordiger van hetzelfde geslacht aantreffen, namelijk *Physa acuta* Drap., die oorspronkelijk niet in ons land voorkwam. Met waterplanten zou deze bewoner van Zuidwest-Europa hier zijn ingevoerd; zij is nu op vele plaatsen ingeburgerd.

De *Physa's* onderscheiden zich van de andere slakken die men in het zoete water tegenkomt door het feit dat zij links gewonden zijn. De meeste slakkensoorten zijn rechts gewonden, hetgeen betekent dat men de mondopening van de schelp rechts ziet, als men de schelp met de top omhoog en de opening naar zich toe houdt. Zeer karakteristiek voor de *Physa's* zijn de aanhangsels van de mantelrand, die om de schelp heengrijpen. Vooral bij *Physa fontinalis* zijn zij zeer sterk ontwikkeld; zij vervullen bij deze soort de rol van aanvullende ademhalingsorganen.